

RECENZJA

ROZPRAWY DOKTORSKIEJ MGR MAGDALENY KOWALEWSKIEJ

PT. „Znaczenie kapitału intelektualnego w rozwoju gospodarczym regionów” napisanej pod kierunkiem dr. hab. Joanny Paliszkiewicz – prof. nadzw. SGGW.

Recenzja została opracowana na zlecenie z dnia 27 listopada 2018 roku Pana Dziekana Wydziału Nauk Ekonomicznych Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie dr. hab. Jarosława Gołębiewskiego, prof. nadzw. SGGW. Dotyczy rozprawy napisanej przez mgr Magdaleny Kowalewską pod kierunkiem dr. hab. Joanny Paliszkiewicz prof. nadzw. SGGW w dziedzinie nauk ekonomicznych, w dyscyplinie ekonomia. Łączna objętość pracy wynosi 302 stron.

Recenzję napisano w celu oceny kwestii, czy rozprawa spełnia warunki określone w art. 13 ustawy z dnia 14 marca 2003 r. *o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki*. (Dz. U. z 2003r. Nr 65, poz. 595; z późn. zm.). Obejmuje ona punkty:

1. Wybór tematu pracy i zdefiniowanie problemu badawczego
2. Ocena merytoryczna i formalna pracy na tle jej układu.
3. Ocena źródeł wykorzystanych w pracy.
4. Wnioski końcowe w kontekście wymogów art. 13, ust.1 Ustawy.

1. **Wybór tematu pracy i zdefiniowanie problemu badawczego**

Podstawowym celem polityki Unii Europejskiej jest ograniczanie nierówności regionalnych lub lokalnych. Polska jako jeden z członków wspólnoty stara się osiągnąć standardy rozwoju zbliżone do tych, jakie obowiązują w krajach Unii. Pomimo, że uruchomiono w tym celu wiele programów dostosowawczych ze środków unijnych, to jednak dysproporcje w poziomie rozwoju są zbyt duże, aby cały proces zakończyć

w ciągu najbliższych kilku lat. Duża odpowiedzialność za tempo dostosowywania się regionów spada również na lokalne społeczności. Stąd konieczność stwarzania przez władze samorządowe warunków oraz prowadzenia szczegółowych analiz procesu rozwoju społeczno-gospodarczego regionów. Analiza ta wymaga poszukiwania i opracowania specjalnych narzędzi i metod nie tylko w zakresie czynników infrastruktury technicznej, środowiskowej czy społeczno-gospodarczej, ale również w zakresie kapitału intelektualnego i jego ważnej roli w tym procesie dostosowawczym. W tym kontekście stwierdzam, że podjęta w rozprawie tematyka dotyka zagadnień niezmiennie aktualnych i ważnych. Uważam również, że propozycja Doktorantki polegająca na opracowaniu miary agregatywnej uwzględniającej znaczenie kapitału intelektualnego do rangowania powiatów Polski jest słuszna.

2. Ocena merytoryczna i formalna pracy na tle jej układu

Przedstawiona do recenzji rozprawa ma charakter analityczny, liczy 302 strony i składa się z ośmiu rozdziałów, poprzedzonych wstępem, zakończonych podsumowaniem i wnioskami. Rozprawa uzupełniona została spisem literatury, który zawiera podstawowe pozycje z literatury przedmiotu (tj. książki i artykuły), w tym dość dużo pozycji w języku angielskim. Ponadto w pracy zawarto wykaz literaturowy ze źródeł internetowych. Integralną częścią pracy jest aneks zawierający trzy załączniki w postaci kwestionariusza ankiety, rankingu powiatów według poziomu kapitału intelektualnego obliczonego na podstawie danych GUS i badania ankietowego, wybrane analizy statystyczne i merytoryczne oraz w postaci tabularnej wybrane podejścia badawcze w zakresie pomiaru kapitału ludzkiego.

We wstępie doktorantka opisuje w sposób syntetyczny zakres rozprawy oraz zagadnienia jakie będą poruszane w każdym rozdziale. W rozdziale pierwszym Doktorantka stara się uzasadnić ważność problemu badawczego. Sformułowała główny cel pracy, rozprawy jakim jest *określenie znaczenia kapitału intelektualnego w rozwoju gospodarczym regionów w Polsce*.

W ramach celu głównego sformułowano następujące cele szczegółowe:

- *określenie istoty kapitału intelektualnego w wymiarze makroekonomicznym i przestrzennego zróżnicowania jego poziomu w Polsce;*
- *opracowanie wskaźników pomiaru kapitału intelektualnego i jego składników;*
- *rozpoznanie stanu kapitału intelektualnego i jego składników w Polsce;*

- *ustalenie rankingu powiatów według syntetycznego miernika kapitału intelektualnego;*
- *wskazanie zależności między poziomem kapitału intelektualnego a poziomem gospodarczego rozwoju regionów;*
- *zidentyfikowanie barier gospodarczego rozwoju regionów;*
- *poznanie opinii przedstawicieli władz powiatu dotyczących komponentów kapitału intelektualnego i wskazanie działań mających na celu ich poprawę;*
- *porównanie ocen kapitału intelektualnego dokonanych przez przedstawicieli władz powiatów z wynikami uzyskanymi na podstawie danych statystyki publicznej.*

W pracy sformułowane zostały również cele metodyczne i aplikacyjne.

Cele metodyczne polegały na:

- *opracowaniu konceptualnego modelu kapitału intelektualnego regionu,*
- *zapropnowaniu metody pomiaru kapitału intelektualnego powiatu i jego czterech składników z wykorzystaniem danych ankietowych oraz danych pochodzących z GUS.*

Natomiast cel praktyczny: *polegał na sformułowaniu wniosków, które mogą zostać wykorzystane przez przedstawicieli władz samorządowych, a także władz państwowych. Wyniki badań, a głównie zaproponowane wskaźniki mogą być użyteczne w przygotowaniu lub modyfikacji strategii rozwoju regionu, a także całego kraju. Mogą stanowić również element oceny rozwoju regionalnego i lokalnego.*

Realizacji powyższych celów służyła weryfikacja następujących hipotez badawczych:

- **Hipoteza 1:** *Im wyższy poziom kapitału intelektualnego tym wyższy poziom gospodarczego rozwoju powiatu*
- **Hipoteza 2:** *Kapitał ludzki jest kluczowym składnikiem kapitału intelektualnego determinującym jego wartość w regionie*
- **Hipoteza 3:** *W powiatach grodzkich kapitał intelektualny osiąga wyższe wartości niż w powiatach ziemskich*

Oceniając zarówno cele pracy, jak i hipotezy badawcze należy stwierdzić, że ich poprawne sformułowanie zazwyczaj sprawia wiele problemów. Jednakże sformułowane przez Doktorantkę hipotezy można uznać za poprawne. Natomiast cele pracy wskazują na charakter aplikacyjny realizowanych badań, co może prowadzić do istotnych rozwiązań ważnych problemów (jak wcześniej wykazano). W rozdziale tym na str. 21-22 Doktorantka opisuje sposób budowy miar agregatowych. Z przedstawionych kroków

procedury domyślam się, że to jest metoda Hellwiga. Szkoda, że w tym miejscu Doktorantka nie powołuje się na inne metody, np. metodę rzutu ortogonalnego, czy metodę VMCM (ang. Vector Measure Construction Method), gdyż metody te dają większe możliwości. Mimo to oceniam ten rozdział pozytywnie.

Rozdział drugi obejmuje 26 stron tekstu. W tym rozdziale dokonano szerokiego przeglądu literatury przedmiotu, zarówno polsko, jak i angielskojęzycznej, a na jej tle przeprowadzono w miarę udaną próbę uporządkowania wiedzy dotyczącej pojęcia kapitału intelektualnego. Następnie, w postaci tabeli, zdefiniowano go w ujęciu mikroekonomicznym. Ponadto w rozdziale tym zaprezentowano różne modele kapitału intelektualnego przedsiębiorstw w postaci przejrzystych rysunków. Istotną częścią tego rozdziału jest dokonanie bardzo szerokiego przeglądu literatury na temat najważniejszych kierunków badań nad kapitałem intelektualnym przedsiębiorstw. Ten rozdział pracy oceniam pozytywnie. Cechuje go logika, przejrzystość wywodów oraz dobre podstawy teoretyczne.

W trzecim rozdziale Doktorantka na drodze analizy teoretycznej dokonuje rozważania na temat kapitału intelektualnego w ujęciu makroekonomicznym. Istotną częścią tego rozdziału jest przedstawienie składników kapitału intelektualnego w wybranych modelach według różnych autorów, a następnie scharakteryzowanie tych składników, według przyjętego w pracy modelu, tj.: kapitału ludzkiego, społecznego, relacji i strukturalnego. Mankamentem tego rozdziału jest to, iż Doktorantka przedstawiała niektóre rysunki w języku angielskim (np. rysunek 15. str. 59, rysunek 14. str. 58). Rozdział trzeci obejmuje 46 stron tekstu, jest skonstruowany poprawnie i oceniam go pozytywnie. Upoważnia do stwierdzenia, że Doktorantka zrealizowała pierwszy szczegółowy cel rozprawy.

Kolejne dwa rozdziały obejmują 55 stron tekstu są poświęcone zagadnieniom rozwoju regionalnego w ujęciu teoretycznym i praktycznym, scharakteryzowano obiekty badawcze, którymi były powiaty. Opisano czynniki i istotę rozwoju regionalnego, a także dokonano przeglądu wybranych teorii w tym zakresie. W tej części przedstawiono również mechanizmy oddziaływania kapitału intelektualnego na rozwój gospodarczy i regionalny. Istotną częścią rozdziału czwartego są: rysunek 30 i tabela 20, w których Doktorantka przedstawia zależności pomiędzy wybranymi teoriami rozwoju regionalnego oraz przegląd dotychczasowych badań z zakresu rozwoju gospodarczego powiatów w celu uzasadnienia i podkreślenia luki badawczej, jaką jest brak badań

w zakresie znaczenia kapitału intelektualnego w rozwoju gospodarczym regionów. Treść tych rozdziałów została opracowana w sposób wyczerpujący i nie budzi zastrzeżeń w związku z tym oceniam ją pozytywnie.

Kolejne trzy rozdziały poświęcone są badaniom empirycznym. W szóstym rozdziale autorka przedstawia propozycję sposobu pomiaru kapitału intelektualnego i jego komponentów za pomocą jednego wskaźnika syntetycznego. W tym celu dla każdego z komponentów kapitału intelektualnego wytypowano zestaw 29 zmiennych diagnostycznych: 11 zmiennych opisujących kapitał ludzki, 5 zmiennych opisujących kapitał społeczny, 3 zmienne dotyczące kapitału relacji oraz 10 zmiennych opisujących kapitał strukturalny. Szczegółowy opis zmiennych diagnostycznych jest przedstawiony w tabeli 22. Ponadto, Doktorantka określiła charakter zmiennych diagnostycznych jako stymulanty i destymulanty. Istotną częścią tego rozdziału jest przedstawienie w postaci graficznej na mapach zróżnicowania poszczególnych powiatów polskich, co jest bardzo pomocne przy interpretacji wyników w dwóch kolejnych rozdziałach. Mankamentem tego rozdziału jest to, że Doktorantka ograniczyła swoje badania tylko do jednego roku. ***W związku z tym chciałbym, aby Doktorantka podczas obrony wyjaśniła, dlaczego ograniczyła swoje badania tylko do roku 2016.*** Ogólnie oceniam ten rozdział pozytywnie.

Rozdział siódmy został poświęcony budowie 5 miar agregatowych z 29 na podstawie danych GUS, w celu analizy kapitału intelektualnego i jego komponentów, jako czynników gospodarczego rozwoju regionu. Doktorantka rangowała powiaty na podstawie wyników miar agregatowych, następnie przedstawiła wyniki graficzne na mapach. Doktorantka komentowała wyniki w sposób luźny ***w związku z tym nasuwa mi się pytanie, dlaczego Doktorantka korzystała z wyników z poprzedniego rozdziału do przedstawienia i interpretacji wyników miar i pozycji powiatów w rankingu?*** Ponadto Doktorantka badała zależności między poszczególnymi składnikami kapitału intelektualnego, ale także między kapitałem intelektualnym a wybranymi wskaźnikami makroekonomicznymi, co pokazało, że najsilniej z kapitałem intelektualnym skorelowany jest kapitał relacji. Fakt ten oznacza, że jest on głównym komponentem, który determinuje wartość kapitału intelektualnego w powiecie. W związku z tym Doktorantka odrzuciła drugą hipotezę postawioną w rozprawie, która brzmiała „*Kapitał ludzki jest kluczowym składnikiem kapitału intelektualnego determinującym jego wartość w regionie*”. Mimo, moim zdaniem, niezbyt głębokiej interpretacji wyników przez Doktorantkę oceniam ten rozdział pozytywnie.

W ostatnim, czyli ósmym rozdziale, przedstawiono wyniki badań ankietowych i porównano je z wynikami uzyskanymi na podstawie danych GUS. Uzyskane wyniki częściowo potwierdzają rezultaty otrzymane na podstawie danych GUS, gdzie również kapitał intelektualny najsilniej korelował z kapitałem relacji. Istotną częścią tego rozdziału jest wskazanie bariery rozwoju powiatów na podstawie opinii respondentów oraz planów dotyczących rozwoju powiatu na podstawie opinii ich przedstawicieli. Ogólnie oceniam ten rozdział również pozytywnie.

Właściwą część pracy kończy podsumowanie, w którym zawarte są wnioski, dyskusja z wynikami badań innych autorów, ograniczenia przeprowadzonych badań oraz propozycje kierunków przyszłych badań. W podsumowaniu Doktorantka pisze „*Zasadne wydaje się prowadzenie prac badawczych, które umożliwią porównanie poziomu kapitału intelektualnego w czasie i przestrzeni*”. ***Gdyby Doktorantka podjęła takie badania, które metody byłyby adekwatne do rozwiązania tego problemu i czy Autorka miała do czynienia z takimi metodami? Jeśli nie, sugerowałbym Doktorantce zapoznać się z wykorzystaniem arytmetyki przyrostów w badaniu jednorodności przestrzennej i czasowej rozwoju gospodarczego regionów. Na pewno byłoby to pomocne w dalszych badaniach nad problematyką podjętą w rozprawie.***

Z formalnego punktu widzenia praca jest poprawna, napisana dobrym językiem. Nie mam istotnych zastrzeżeń redakcyjnych do tekstu. Autorka dowiodła umiejętności konstruowania tekstu naukowego. Dostrzegam wszak w rozprawie pewne błędy i uchybienia, które chciałbym odnotować w celu ich wyeliminowania, gdyby Doktorantka zdecydowała się na jej opublikowanie. Oto one:

- w tekście wiersz nie powinien kończyć się spójnikami (o, i, a, itp.) np. str. 13 itp.,
- Autorka niepotrzebnie podczas odwołania do literatury w różnych miejscach rozprawy podaje pełen zakres stron monografii - jak na str. 15 przypis 15 (s. 1-337) ,
- brak odwołań do niektórych rysunków w treści pracy np. rys. 3, 6, 8, 9, 13, 14, 16, 17, 20, 21, 22, 24, 29, 32, 33, 35, 45, 46, 47, 49, 52, 56, itp.,
- rysunki 14, 15 powinny być w języku polskim,
- rysunek 22 chyba jest tabelą, a nie rysunkiem,
- Autorka odwołuje się czasem do tabel, których nie ma w treści, np. str. 52 - tabela 3.1., str. 84 - tabela 3.10., str. 168 - tabela 6.3, a do innych tabel brak odwołania w treści pracy, np. tab. 5, 7, 11, 12, 13, 17, 20, 25, itp.

- brak powtórzenia nagłówka tabel 5, 6, na następnej stronie,
- Autorka powołuje się na stronach 210, 214, 216, 219, 226 na rysunek 7.3, tabelę 7.3, rysunek 7.9 oraz tabelę 7.2 – a w aneksach ich nie ma,
- tabele w aneksie powinny mieć inną numerację niż tabele w pracy (str. 76),
- brak numeracji wzorów - str. 81,
- Autorka sporządziła spis literatury w trochę niestaranny sposób, brak numerów stron lub roku wydania w większości pozycji,
- Autorka w niektórych miejscach pracy podczas odwołania do literatury stawia kropkę i dopiero robi przypis do literatury, np. str.13, przepis 33. Jest tak w różnych miejscach w pracy, w treści rozprawy albo przed przycinkami używa spacji, np. str. 26 pierwszy akapit.

Pragnę podkreślić, że w mojej opinii wymienione uchybienia redakcyjne w żaden sposób nie zmniejszają wartości merytorycznej recenzowanej pracy.

3. Ocena źródeł wykorzystanych w pracy

Bibliografia jest bardzo obszerna obejmuje 238 źródeł i 7 źródeł internetowych, w tym 46,21% anglojęzycznych. Tematyka wszystkich odnosi się do problematyki poruszanej w pracy. Wśród pozycji literatury przedmiotu 25,21% stanowią publikacje z ostatnich 7 lat (2011-2018), co świadczy o tym, że Doktorantka jest zaznajomiona z najnowszymi doniesieniami w zakresie objętym pracą. Szkoda, że Doktorantka nie wykazała się większą aktywnością publikacyjną w zakresie swojej pracy i nie powołała się na własne publikacje, trudno bowiem uwierzyć, że ich nie ma. Chyba, że świadczy to o skromności Doktorantki. Ogólne wykorzystane źródła literaturowe w dysertacji oceniam pozytywnie.

5. Wnioski końcowe

Przedstawiona do recenzji rozprawa doktorska pt. „*Znaczenie kapitału intelektualnego w rozwoju gospodarczym regionów*” przedstawia oryginalne i interesujące badania. Autorka podjęła w niej istotny naukowo problem. Przeprowadzając badania wykazała się bardzo dobrą znajomością metod badawczych zwłaszcza z zakresu metod taksonomicznych. W recenzowanej rozprawie Doktorantka:

- wykazała się dobrą znajomością literatury z zakresu podjętego tematu, co może być podstawą w przyszłości do prowadzenia samodzielnych badań naukowych w ekonomii,
- wykazała się dużą wiedzą z obszaru kapitału intelektualnego w ujęciu mikroekonomicznym i makroekonomicznym w odniesieniu do rozwoju i konkurencyjności regionów,

ponadto:

- Doktorantka zbudowała cztery miary agregatowe na potrzeby określenia zależności między poziomem kapitału intelektualnego w powiatach w Polsce a poziomem ich rozwoju gospodarczego,
- opracowała autorską ankietę, na podstawie której podjęto próbę pomiaru kapitału intelektualnego powiatów w Polsce,
- wykonane przez Doktorantkę badania można uznać za cenne, ponieważ obejmowały nie tylko analizę materiału statystycznego, dostępnego w statystyce publicznej, ale również analizy pogłębione poprzez przeprowadzenie badań jakościowych wśród przedstawicieli jednostek samorządu terytorialnego,
- Doktorantka wskazała na podstawie wyników badań ankietowych, że oceny rozwoju gospodarczego istotnie dodatnio korelowały z ocenami kapitału intelektualnego i jego składowych w badanych powiatach.
- pomimo, że rozważania przeprowadzone w ramach recenzowanej pracy wymagały bardzo szerokiego dostępu do danych jakościowych i ilościowych, udało się Doktorantce wyłonić odpowiednie wskaźniki do pomiaru kapitału intelektualnego powiatów w Polsce i osiągnęła zadawalające efekty.

W mojej opinii wyczerpuje to wymagania art. 13 Ustawy, zatem stwierdzam, że recenzowana praca, może być podstawą do ubiegania się o nadanie stopnia naukowego doktora nauk ekonomicznych, w dyscyplinie naukowej ekonomii. W związku z powyższym wnioskuję do rady Wydziału Nauk Ekonomicznych Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie o dopuszczenie mgr Magdaleny Kowalewskiej do publicznej obrony rozprawy pt. *„Znaczenie kapitału intelektualnego w rozwoju gospodarczym regionów”* napisanej pod kierunkiem dr. hab. Joanny Paliszkievicz – prof. nadzw. SGGW. Autorka przedstawiła opracowanie dojrzałe, w którym wykazała się odpowiednią wiedzą merytoryczną i umiejętnościami praktycznymi w związku z tym wnioskuję również o wyróżnienie pracy.

